Original Article Open Access

Child Rights Journal

2024; 5(20): 17-32

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

International ThinkTank of Human Dignity | The Iranian Association of Medical Law | The Iranian Association of Child Rights

The Theory of Children's Right to Access Books and the Role of Libraries in Increasing Children's Reading Culture in the Era of Virtual Space

Mohammad Mehdi Seyednasseri[1*], Leila Mirbod[2]

1. Department of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Dubai, UAE.
2. Department of Public International Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Access to public libraries is a means so that, while participating and being in a social environment and mutual activism, the members of the society can have access to one of their basic rights, which is the right to books and from the educational, educational and cultural aspect, it is a step in the direction of Take self-actualization. Culture is a complex collection of sciences, knowledge, arts, thoughts, beliefs, laws and regulations, customs, traditions and in short, all the learnings and habits that a person acquires as a member of society. One of the most important dimensions of culture in any society is the level of study as an important factor for learning, education, upbringing and entertainment and the role of public libraries in expanding this culture is very important.

But in recent years, when technology, as the macro-narrative of the human world, has affected all aspects of human life with the rapid development of information and communication, children's lives have also found new dimensions due to the instantaneous expansion of the digital environment and digital entertainment has caused attention to Reading books and public libraries, as an important cultural factor, have become less important among children.

This research aims to answer these questions by examining the different aspects of children's presence in the digital environment compared to reading and reading, what effect does children's distance from book culture and reading have on them? What role has the spread of the corona virus played in keeping children away from public libraries? How can children be interested in reading culture in the digital environment? What is the role of families in creating and institutionalizing this desirable culture? Which is better, printed books or digital books? And how can States' commitment to guarantee children's right to access books and the place of libraries in increasing children's reading culture be analyzed?.

Method: This study has a descriptive-analytical approach. It is fundamentally theoretical in its objectives, utilizing a documentary method. Data were collected and analyzed through library-based resources and other scholarly works.

Results: Children's access to public libraries is a means by which, while participating and being present in a social environment and interacting, they can access books and take a step towards self-realization from an educational, training and cultural perspective. Reading extra resources guides children and adolescents towards correct knowledge and awareness. Using the capacities of digital technology at the community level and educational and cultural institutions to promote a reading culture in society is another step in creating interaction between books and digital entertainment.

Conclusion: Creating public libraries for children and distributing access to them fairly is the duty and commitment of governments towards children and it will be accompanied by observing important requirements such as providing an enjoyable space for reading, children's entertainment, a physical environment conducive to children and limiting access to content based on existing laws, regulations and requirements and the presence of specialized guides and instructors in the library environment, which in itself lays the groundwork for enjoying other rights such as the right to entertainment.

Keywords: Children's Right; Virtual Space; Children's Reading; Public Libraries

Corresponding Author: Mohammad Mehdi Seyednasseri; **Email:** sm.snaseri@gmail.com

Received: July 20, 2023; **Accepted:** October 30, 2023

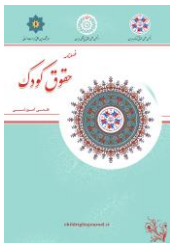
Please cite this article as:

Seyednasseri MM, Mirbod L. The Theory of Children's Right to Access Books and the Role of Libraries in Increasing Children's Reading Culture in the Era of Virtual Space. Child Rights Journal. 2024; 5(20): 17-32.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

This Open Access Article Distributed under the Terms of the Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 (CC BY-NC 4.0)

مقاله پژوهشی | دسترسی آزاد

فصلنامه حقوق کودک

دوره پنجم، شماره بیستم، زمستان ۱۴۰۲، صفحات ۳۲-۱۷

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

انجمن علمی حقوق کودک ایران | انجمن علمی حقوق پزشکی ایران | اندیشکده بین المللی کرامت انسانی

نظریه حق کودکان بر دسترسی به کتاب و جایگاه کتابخانه‌ها در افزایش فرهنگ مطالعه کودکان در عصر فضای مجازی

محمدمهدی سیدناصری[1]*، لیلا میربد[2]

۱. گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات.

۲. گروه حقوق بین‌الملل عمومی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: دسترسی به کتابخانه‌های عمومی وسیله‌ای است تا از این طریق، افراد جامعه، ضمن مشارکت و حضور در محیطی اجتماعی و کنشگری متقابل، بتوانند به یکی از حقوق اساسی خود، یعنی حق بر کتاب دسترسی داشته باشند و از بعد آموزشی، تربیتی و فرهنگی، گامی در مسیر خودشکوفایی بردارند. فرهنگ مجموعه‌ای پیچیده از علوم، دانش‌ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین و مقررات، آداب و رسوم، سنت‌ها و به طور خلاصه کلیه آموخته‌ها و عاداتی است که یک انسان به عنوان عضوی از جامعه اخذ می‌کند. یکی از مهم‌ترین ابعاد فرهنگ در هر جامعه، سطح مطالعه به عنوان عاملی مهم برای یادگیری، آموزش، تربیت و سرگرمی است و نقش کتابخانه‌های عمومی در گسترش این فرهنگ حائز اهمیت بسیار است، اما در سال‌های اخیر که تکنولوژی به عنوان کلان‌روایتِ دنیای انسان‌ها با آهنگ سریع پیشرفتِ اطلاعات و ارتباطات کلیه جوانب زندگی ابنای بشر را تحت تأثیر قرار داده است، زندگی کودکان نیز متأثر از گسترش لحظه‌ایِ محیط دیجیتال، ابعاد جدیدی یافته و سرگرمی‌های دیجیتال سبب شده توجه به کتابخوانی و کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک عامل مهم فرهنگی تا حدود بسیاری در میان کودکان کم‌رنگ شود. این پژوهش بر آن است با بررسی وجوه مختلف حضور کودکان در محیط دیجیتال در مقایسه با مطالعه و کتابخوانی، به این پرسش‌ها پاسخ دهد که دوری کودکان از فرهنگ کتاب و کتابخوانی چه تأثیری بر آنان دارد؟ شیوع ویروس کرونا چه نقشی در دوری کودکان از کتابخانه‌های عمومی داشته است؟ چگونه می‌توان کودکان را در بستر محیط دیجیتال به فرهنگ کتابخوانی علاقمند کرد؟ نقش خانواده‌ها در ایجاد و نهادینه‌کردن این فرهنگ پسندیده چیست؟ کتاب‌های چاپی یا کتاب‌های دیجیتال، کدام بهتر است؟ و تعهد دولت‌ها در تضمین حق کودکان بر دسترسی به کتاب و جایگاه کتابخانه‌ها در افزایش فرهنگ مطالعه کودکان چگونه قابل تحلیل است؟

روش: در این مقاله روش پژوهش، توصیفی ـ تحلیلی است. مقاله از منظر هدف، بنیادین و نظری است که در آن به شیوه اسنادی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، داده‌ها جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: دسترسی کودکان به کتابخانه‌های عمومی وسیله‌ای است تا از این طریق، ضمن مشارکت و حضور در محیطی اجتماعی و کنشگری متقابل، بتوانند به کتاب دسترسی داشته باشند و از بعد آموزشی، تربیتی و فرهنگی، گامی در مسیر خودشکوفایی بردارند. خواندن منابع غیر درسی، کودکان و نوجوانان را به سمت شناخت و آگاهی درست هدایت کنند. استفاده از ظرفیت‌های فناوری دیجیتال در سطح اجتماع و نهادهای آموزشی و فرهنگی در ترویج فرهنگ کتابخوانی در جامعه گام دیگری در ایجاد تعامل بین کتاب و سرگرمی‌های دیجیتال است.

نتیجه‌گیری: ایجاد کتابخانه‌های عمومی ویژه کودکان و توزیع عادلانه دسترسی به آن، تکلیف و تعهد دولت‌ها نسبت به کودکان است و با رعایت اقتضائات مهمی نظیر فراهم‌کردن فضای لذت‌بردن از مطالعه، سرگرمی‌های کودکانه، محیط فیزیکی مساعد برای کودکان و محدودیت دسترسی به محتوا بر اساس قوانین و مقررات و اقتضائات موجود و وجود راهنمایان و مربی‌های تخصصی در محیط کتابخانه‌ها همراه خواهد بود که خود زمینه‌ساز بهره‌مندی حقوق دیگری چون حق بر فراغت و سرگرمی است.

واژگان کلیدی: حق کودکان؛ فضای مجازی؛ کتابخوانی کودکان؛ کتابخانه‌های عمومی

نویسنده مسئول: محمدمهدی سیدناصری؛ **پست الکترونیک:** sm.snaseri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۹؛ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۲/۰۸/۰۸

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Seyednasseri MM, Mirbod L. The Theory of Children's Right to Access Books and the Role of Libraries in Increasing Children's Reading Culture in the Era of Virtual Space. Child Rights Journal. 2024; 5(20): 17-32.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

مقدمه

در تعریف فرهنگ، تایلور (Taylor) مردم‌شناس انگلیسی، این‌گونه بیان داشته است که فرهنگ عبارت از مجموعه پیچیده‌ای از علوم، دانش‌ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین و مقررات، آداب و رسوم، سنت‌ها و به طور خلاصه کلیه آموخته‌ها و عاداتی است که یک انسان به عنوان عضوی از جامعه به دست می‌آورد. در واقع فرهنگ چیزیست که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و از جایی به جای دیگر می‌رود. این تعریف، یکی از اولین و نسبتاً جامع‌ترین تعاریف از فرهنگ است. در کنار این تعریف، باید گفت کتاب نیز همواره به عنوان یکی از ابزارهای تفکر، تعقل و رشد انسان شمرده شده و مطالعه به عنوان عنصری اصلی و ضروری در فرهنگ شناخته می‌شود. این عنصر فرهنگی، به عنوان ابزاری مناسب برای تغییر یا اعتلای فرهنگ مورد توجه است که می‌تواند عناصر تازه فرهنگی را به افراد جامعه منتقل کرده و در کنار محافظت از فرهنگ متعالی، آن را بدون تغییر و تحریف در اختیار نسل‌های بعد قرار دهد، پس روشن است که فرهنگ مطالعه و کتابخوانی نه‌تنها از مؤلفه‌ها و ارکان اصلی فرهنگ محسوب شده، بلکه خود نیز سبب کامل شدن و توسعه فرهنگی می‌شود. کتابخوانی، راهی برای رسیدن به دانایی و توانایی است که به آدمی در فهم و درک درست، یاری می‌رساند و کلید گذر از محدودیت‌ها و ورود به دنیایی گسترده و ژرف است. از همین رو، مطالعه پنجره‌ای به سوی اندیشه‌ها، تجربه‌ها و اندوخته‌هاست. مطالعه و خواندن همیشگی و مادام‌العمر، اساس فرهنگ کتابخوانی است. در حقیقت، فرهنگ کتابخوانی حرکتی فراتر از یک مهارت عادی است و متضمن فرهنگی است که حاوی سوادی گسترده است (۱).

ما اکنون در عصری زندگی می‌کنیم که فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و کاربرد آن‌ها در تمام ابعاد زندگی، جامعه بشری را با تغییراتی بی‌سابقه مواجه کرده است تا جایی که فعالیت‌های روزمره، وظایف شغلی، آموزش و پرورش کودکان و... چنان دگرگون شده‌اند که بشر آن را در هیچ برهه‌ای از زمان تجربه نکرده است و این تغییرات آنقدر با زندگی او عجین شده‌اند که انتظار تغییر آن هم دور از ذهن می‌نماید (۲). با ظهور ویروس کرونا و ایجاد فاصله‌های فیزیکی میان انسان‌ها، استفاده از تکنولوژی بیش از پیش امری اجتناب‌ناپذیر شد و دنیای مجازی در کنار دنیای حقیقی به عنوان محلی برای صرف وقت و انرژی انسان‌ها مورد توجه قرار گرفت، به صورتی که امروزه دنیای مجازی مرزها را به هم ریخته و دنیایی برای اتصال واقعیت مجازی با واقعیت فیزیکال انسان ایجاد کرده است. در واقع فضای مجازی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است که با وجود عمر کم، توانسته است در زندگی مردم جا باز کند. در کنار این، توجه به کودکان و نوع پرورش آنان یک اصل مهم و بنیادین در دنیای کنونی محسوب می‌شود و ارتقای شاخص‌های زیستی و فرهنگی آنان از اولویت‌های هر جامعه به شمار می‌رود، زیرا کودکان آینده‌سازان جامعه هستند و توجه به تربیت و پرورش آنان نویدبخش فردایی بهتر است. کودکان علاوه بر توجه و مراقبت جسمانی باید در تمام ابعاد اجتماعی، عاطفی، شخصیتی، هوشی، فرهنگی و... مورد توجه قرار بگیرند. آنان در عصر حاضر به عنوان بخش مهمی از اجتماع و زندگی ما، از دایره پیشرفت تکنولوژی بیرون نبوده و نیستند (۳).

امروزه فاصله‌گرفتن از دنیای کودکی، بازی‌های سنتی، نهادهای فرهنگی مانند کتابخانه‌های عمومی و بهره‌گیری از فضای مجازی و فناوری‌های روز در میان کودکان و نوجوانان چنان همه‌گیر شده که مربوط به قشر و فرهنگ

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

خاصی نیست و سن استفاده از آن نیز به شدت کاهش یافته است. از منظر فرهنگی، این اقبال به سرگرمی‌های دیجیتال تأثیر بسیار مخربی بر علاقمندی کودکان به کتاب و کتابخوانی گذاشته است تا جایی که کودکان با اشتیاق ساعت‌ها از وقت خود را به برنامه‌های تلویزیون، کامپیوتر، اینترنت، فضای مجازی و... اختصاص می‌دهند، اما وقتی نوبت به مطالعه و کتابخوانی می‌رسد، بی‌حوصله و بی‌انگیزه می‌شوند. کتابخانه‌های عمومی که زمانی جایی برای تبادل کتاب و سرگرم‌کردن کودکان بود، کم‌رونق شده و حضور کودکان در آن‌ها کم‌رنگ شده است، البته شایان ذکر است که جذابیت و به‌روزبودن سرگرمی‌های موجود در فضای مجازی با آنچه در مدرسه یا رسانه‌های ارتباط جمعی جامعه برای کودکان عرضه می‌شود، قابل مقایسه نیست. بنابراین کودکان علاقه و کشش بیشتری به استفاده از ابزار دیجیتال به عنوان وسیله سرگرمی برای گذران اوقات فراغت دارند. به عنوان مثال داده‌های آماری نشان می‌دهد در سال ۲۰۱۸، ۶۱ درصد از کودکان ۰ تا ۸ سال به یک دستگاه تلفن همراه دسترسی داشتند (اگرچه فقط ۳۸ درصد تا به حال از آن استفاده کرده بودند). تا سال ۲۰۲۲، این دسترسی به ۹۵ درصد از کودکان ۰ تا ۸ ساله افزایش یافته است. این مطالعه همچنین نشان داد که اکثر کودکان ۲ ساله از دستگاه‌های تلفن همراه به طور روزانه استفاده می‌کنند و اکثر کودکان ۱ ساله مورد ارزیابی (۹۲/۲ درصد) قبلاً از دستگاه تلفن همراه استفاده کرده بودند؛ این اعداد و آمار تکان‌دهنده در حالی است که تاکنون به طور دقیق آنچه کودکان خردسال در زمینه فناوری تلفن همراه انجام می‌دهند، با جزئیات زیادی مورد مطالعه قرار نگرفته است، زیرا استفاده از دستگاه‌های تلفن همراه نسبتاً جدید بوده و روش ارزیابی آن دشوار است، پس حقیقتاً در زندگی امروز، نمی‌توان کودکان را از دنیای دیجیتال و فناوری دور نگه داشت، به ویژه در دوره ظهور کرونا که خانواده‌ها ناگزیر شدند برای آموزش کودکان به طور مستقیم و خودخواسته از فضای اینترنت، دنیای مجازی و ابزار تکنولوژیک استفاده کنند، حتی در حال حاضر با دیجیتالی‌شدن بسیاری از نیازهای روزمره، ضرورت فراگیری مهارت‌های دیجیتال هم پررنگ شده و به عنوان بخشی از آموزش کودکان محلی از اعراب یافته است. هرچند در دوره تاخت و تاز کرونا، تعطیلی مدارس، کتابخانه‌های عمومی و مراکز فرهنگی، فعالان این عرصه سعی کردند با ایجاد فضاهای متنوع و خلاقانه در بستر دیجیتال، گام‌هایی برای ترویج کتابخوانی بردارند و کودکانی که به اجبار و به دلیل دوری از فضاهای آموزشی غرق در فضای مجازی شده بودند را به انس دوباره با کتاب برگردانند، اما نتوانستند به موفقیت بالایی دست یابند.

حال این پرسش مطرح است که دوری کودکان از فرهنگ کتابخوانی چه تأثیری بر آن‌ها دارد؟ شیوع ویروس کرونا چه نقشی در دوری کودکان از کتابخانه‌های عمومی داشته است؟ آیا می‌توان از امکانات دیجیتال برای گسترش فرهنگ کتابخوانی بهره برد و این تهدید را به فرصتی ارزشمند تبدیل کرد؟ نقش خانواده در این ایجاد و نهادینه‌کردن این فرهنگ پسندیده چیست؟ کتاب دیجیتال یا کتاب کاغذی، کدام بهتر است؟

این پژوهش با روش توصیفی ـ تحلیلی و با مطالعه اسناد، کتب و مرور مقالات علمی ـ پژوهشی مرتبط صورت گرفته است و با بررسی وجوه مختلف استفاده از محیط دیجیتال برای کودکان در مقایسه با کتاب و کتابخوانی، تأثیر همه‌گیری کرونا بر سطح کتابخوانی کودکان، بررسی راه‌های ایجاد و نهادینه‌کردن فرهنگ مطالعه در کودکان در بستر سرگرمی‌های دیجیتال، زوایای مختلف استفاده از کتاب‌های چاپی یا دیجیتال، به ارائه راهکارهایی عملی و

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

خلاقانه برای پررنگ‌شدن حضور کتاب به عنوان یک عامل مهم فرهنگی در زندگی کودکان می‌پردازد.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. تعریف کودک: بر اساس تعریف ماده اول کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹، کودک به هر انسان زیر هجده سال اطلاق می‌شود، مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ زودتر حاصل شده باشد (۴).

خردسالان و کودکان از نظر سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی شامل کلیه افراد کمتر از هجده سال می‌شوند که در قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران قرار دارند. این تعریف شامل کودکان مهاجر، پناه‌جو و آواره نیز می‌شوند. پیمان‌نامه حقوق کودک نیز، کودکان تحت حمایت کنوانسیون هر انسان دارای هجده سال یا کمتر از هجده سال تعریف شده است. بنابراین تعیین سن در سند یادشده با اسناد بین‌المللی مطابقت دارد (۵).

به علاوه در ماده ۳۸ کنوانسیون حقوق کودک، حضور افراد زیر ۱۵ سال در مخاصمات مسلحانه ممنوع شده است که البته این سن در پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در مورد شرکت کودکان در جنگ که در ۱۲ فوریه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد، به ۱۸ سال افزایش یافته است.

با تکیه بر موارد فوق و توجه به ابعاد مختلف تعریف کودکی، نمی‌توان به طور دقیق حدود سنی کودک را مشخص کرد، اما می‌توان گفت با تکیه بر کنوانسیون حقوق کودک، پایان کودکی همان ۱۸ سال تلقی شده است و آغاز آن را می‌توان از قبل از تولد کودکان و دوره جنینی در نظر گرفت، پس دولت‌ها باید برای ایفای حق بر سلامت کودکان، علاوه بر اقدامات لازم در سطح ملی در عرصه بین‌المللی نیز فعال باشند تا کودکان از دوره کودکی، در همه جنبه‌ها، به سلامت عبور کنند.

۱-۲. تعریف فضای مجازی: با وجود توسعه فراگیر کاربرد و آثار فضای مجازی در سطوح مختلف زندگی بشری در عصر حاضر، تاکنون تعریف واحد و اتفاق نظری از این عبارت ارائه نشده است. با این حال تعاریف متعددی توسط افراد یا سازمان‌های مختلف جهت شفاف‌سازی ظرفیت‌ها و ویژگی‌ها و چیستی این فضا ارائه شده است. برای مثال در فرهنگ لغت دپارتمان دفاع ایالات متحده در تعریف فضای مجازی عنوان گشته: «فضای مجازی یک دامنه و بستر جهانی در محیط اطلاعاتی است که با بهره‌گیری از زیرساخت‌های فناوری اطلاعات مانند شبکه‌های مخابراتی، اینترنت، رایانه و دیگر پردازنده‌های وابسته به هم اقدام به کنترل و پردازش داده‌های مختلف می‌کند.» همچنین سازمان امنیت مجازی ایالات متحده آمریکا و روسیه نیز در تعریف فضای مجازی بیان کرده‌اند که فضای مجازی بستری برای حفظ و نگهداری، انتقال، حذف و تولید اطلاعات مختلف است. از دیگر تعاریف ارائه‌شده درباره فضای مجازی می‌توان به موارد ذیل نیز اشاره کرد: فضای مجازی عبارت است از: «مجموعه ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظرگرفتن جغرافیای فیزیکی. به تعبیر دیگر، فضای مجازی فضایی است که در آن فعالیت‌های مختلف در ابعاد داده‌ورزی و اطلاع‌رسانی، ارتباطات و ارائه خدمات، مدیریت و کنترل از طریق سازوکارهای الکترونیکی و مجازی صورت می‌پذیرد.» در تعریف دیگری از فضای مجازی آماده است: مجموعه‌ای از انتقال و ذخیره داده‌های الکترونیکی است که بخش عمده و مهمی از آن را اینترنت تشکیل داده است. فضای مجازی ویژگی‌هایی را دارا می‌باشد که اصلی‌ترین آن‌ها، گسترده‌بودن، جهان

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

شمول‌بودن، پوشیده‌بودن و گزینشی‌بودن اطلاعات می‌باشند، هرچند تعاریف متعددی برای این عبارت ارائه شده است، اما می‌توان با استفاده از مجموعه این تعاریف و مد نظر قراردادن شباهت‌های آنان با یکدیگر به استانداردهای مشخصی در تعریف فضای مجازی رسید، از جمله آنکه در تمامی این تعاریف فضای مجازی بستری جهانی و فرامرزی برای پردازش داده‌های مختلف معرفی شده است. همچنین این تعاریف مؤید این نکته و مؤلفه هستند که فضای مجازی محیطی دیجیتال شامل پردازنده‌ها و بسترهای گوناگون، از جمله اینترنت است. بنابراین از مجموعه این تعاریف می‌توان نتیجه گرفت که به طور کلی فضای مجازی حوزه دیجیتال جهانی از شبکه‌های وابسته به هم و همچنین شبکه‌های تعاملی، از جمله اینترنت و سایر شبکه‌های مخابراتی و پردازنده‌هایی است که برای انتقال، تولید یا حفظ و حذف اطلاعات گوناگون از آن استفاده می‌شود (۶).

۲. همه‌گیری کرونا و ظهور کودکان نسل آلفا و شکستن کلان روایت‌ها در نظام حقوق کودک: نسل آلفا کودکانی هستند که شاهد دوران همه‌گیری کرونا بودند. آن‌ها در دوره کودکی خود ماسک به صورت می‌زدند و بخشی از تلاش‌های آموزش از راه دور در کشورهای مختلف بودند. آن‌ها مدت زیادی در خانه مانده‌اند و یاد گرفته‌اند که از صفحه نمایش برای برقراری ارتباط، یادگیری و بازی در سنین پایین استفاده کنند. بخش زیادی از جمعیت نسل آلفا همچنان متولد نشده‌اند. با این حال تا سال ۲۰۳۰، ۱۱ درصد از نیروی کار را تشکیل خواهند داد. در تعریف دقیق‌تر، به متولدین بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۴ نسل آلفا گفته می‌شود و همانطور که گفته شد، بخشی از این نسل حتی هنوز متولد نشده‌اند. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۴ جمعیت نسل آلفا به ۲ میلیارد نفر هم برسد. این نسل به عنوان یک پدیده مصرف‌کننده رو به رشد شناخته می‌شوند و این موضوع سه دلیل اصلی دارد:

۱ـ انتظار می‌رود که نسل آلفا بزرگ‌ترین نسل تا به امروز باشند؛

۲ـ در بین جمعیت جهان، از هر سه کودک دو تای آن‌ها به تلفن‌های هوشمند دسترسی دارند؛

۳ـ تعداد بسیاری از این کودکان به دلیل تجربه تحصیل آنلاین در دوران همه‌گیری کرونا، هوش دیجیتالی منحصر به فردی دارند.

دسترسی زودهنگام به صفحه نمایش و اینترنت به این معنی است که این نسل بیش از هر زمان دیگری با جهان در ارتباط هستند. این نسل آداب و رسوم، ارزش‌ها و تجربیات خود را درباره فرهنگ‌ها به اشتراک می‌گذارد. آن‌ها همچنین اجتماعی‌تر و بصری‌تر از نسل‌های قبلی هستند و در دنیایی از تماس‌های تصویری مکرر، در آستانه متاورس و محبوبیت فزاینده واقعیت مصنوعی رشد می‌کنند. آن‌ها می‌توانند بالقوه در مشاغلی چون تخصص در امنیت سایبری، مدیریت UX، خلبانی هواپیماهای بدون سرنشین، توسعه‌دهندگان بلاک‌چین، طراحی داده‌ها، مهندسین واقعیت مجازی، مکانیک رباتیک، اپراتور قطارهای بدون راننده، متخصصین هوش مصنوعی، عوامل گردشگری و... کار کنند (۷).

۳. تأثیر حضور کودکان در فضای مجازی در مقایسه با کتابخوانی: به عقیده کارشناسان این حوزه، حضور پررنگ کودکان در محیط دیجیتال محاسن و معایبی دارد. در صورت دورنگه‌داشتن اجباری و افراطی کودکان از دنیای اینترنت، ناخودآگاه سبب بروز کنجکاوی و گرایش کودکان به این منابع خواهیم شد. در صورتی که همسالان آن‌ها با کنترل، برنامه‌ریزی و نظارت صحیح و اصولی در این زمینه کسب مهارت کنند، کودکان از این نظر دچار کمبود و نقص نیز خواهند بود.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

به نظر کارشناسان امر، استفاده از بازی‌های دیجیتال و شبیه‌سازها به تقویت چندین مهارت شناختی و استراتژیک و تعمیق یادگیری در کودکان کمک می‌کند. همچنین بسیاری از یافته‌ها نشان می‌دهد که می‌توان از بازی‌های ویدیویی ـ آموزشی به عنوان ابزار مهم کمک‌آموزشی برای آموزش مفاهیم و مهارت‌ها استفاده کرد و چه‌بسا بتوان با استفاده از ابزار رسانه وجوه مختلف فرهنگی و تربیتی را به صورت تأثیرگذار به کودکان ارائه کرد. در واقع کودکانی که بازی‌های ویدیویی فعال انجام می‌دهند، هنگام شرکت در ورزش‌های واقعی درک بهتری از مهارت‌های خود دارند. این بهبود درک و اعتماد به نفس می‌تواند به شدت تمایل کودک را برای درگیرشدن در فعالیت‌های ورزشی بالا ببرد و به سلامتی او کمک کند.

همچنین در کنار رشد جایگاه سرگرمی‌های دیجیتال در زندگی کودکان، شاهد رشد سواد دیجیتالی آن‌ها به صورت غیر مستقیم هم هستیم و افزون بر آن، وقتی کودکان در دوران قرنطیه کرونا، علاوه بر سرگرمی و بازی برای ارتباط با مدرسه و معلم، حضور در کلاس، آموزش، انجام تکالیف و تمرین مجبور شدند از وسایل دیجیتالی استفاده کنند، ناخودآگاه مهارت استفاده از این ابزار را هم کسب کردند و ساعت‌ها وقت خود را با این ابزار سپری کرده و اکنون بعضاً بهتر و سریع‌تر از والدینشان نیز از این ابزار استفاده می‌کنند. اهالی نسل زِد و آلفا که تقریباً بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۰ متولد شده‌اند و از کودکی شاهد پیشرفت اینترنت و کاربرد ابزارهای هوشمند در زندگی بودند، نسلی فراتر از زمان هستند که از بدو تولد ساعت‌ها وقت خود را با فناوری‌های دیجیتال سپری می‌کنند. در واقع در دهه گذشته تحول رسانه‌ها از اشکال سنتی به رسانه‌های جدیدتر منجر به تغییر الگوهای استفاده از رسانه‌ها شده است. به عنوان مثال، طبق تحقیقاتی در سال ۱۹۷۰ کودکان از ۴ سالگی به طور منظم تلویزیون تماشا می‌کردند، در حالی که امروزه کودکان از ۴ ماهگی شروع به تعامل با رسانه‌های دیجیتال می‌کنند!

در کنار محاسن یادشده، اما معایب بسیاری وجود دارد که کودکان در دنیای دیجیتال با آن مواجهند. در واقع هم‌اکنون با نوعی اختلال روانی با عنوان اختلال بازی‌های مجازی رو به رو هستیم. افسردگی، انزوا، ترس‌های اجتماعی، کاهش تمرکز و افت تحصیلی از نتایج تلخ سرگرمی‌های دیجیتال است. همچنین با افزایش وابستگی به وسایل دیجیتال خطر کم‌خوابی و از بین‌رفتن قدرت کشف و خلاقیت کودکان را تهدید می‌کند. به طور مثال کودکانی که شب، قبل از خواب، کتاب می‌خوانند با تجسم ذهنی شخصیت‌های داستان، ناخودآگاه تصاویر را در ذهن خود مجسم می‌کنند و به نوعی کارگردانی ذهنی دست می‌زنند که این کار باعث تحریک مغز و افزایش قوه تخیل آنان می‌شود، ولی کودکانی که بیشتر فیلم می‌بینند، صرفاً تبدیل به مصرف‌کننده‌ای می‌شوند که نیاز کمتری به تحریک ذهنی دارند. علاوه بر این، مطالعات نشان می‌دهد که اعتیاد به استفاده از فضای مجازی و بازی‌های ویدیویی مشابه سایر رفتارهای اعتیادآور است و وابستگی تلخی برای کودکان ایجاد می‌کند. شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد سرگرمی‌های دیجیتال با چاقی هم در ارتباط است و تا حد بسیاری تحرک بدنی کودکان را کاهش می‌دهد.

در کنار همه این‌ها، وابستگی و عادت غلط استفاده از وسایل دیجیتال، کودکان را از دنیای مطالعه و فرهنگ خواندن کتاب دور کرده و شبکه‌های اجتماعی مجازی و شرایط خاص دوره کرونا سایه سنگین خود را بر دنیای کتاب و کتابخوانی افکنده است. شاید بتوان گفت ادامه این روند و انس کودکان به دنیای مجازی بتواند جای

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

فرهنگ مطالعه را در زندگی آن‌ها بگیرد و این در حالی است که مطالعه و کتابخوانی یکی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه فرهنگی در هر جامعه است و میزان توجه به کتاب و کتابخوانی بیانگر رشد و تعالی فرهنگی جوامع به شمار می‌آید. نگاهی به آمارهای نگران‌کننده از سرانه پایین مطالعه در کشور و البته ضعف بررسی‌های دقیقِ مطالعه در قشر کودک و نوجوان، حاکی از این واقعیت است که جایگاه این عادت مهم فرهنگی در میان نسل جدید بسیار خالی شده است و این خطری است که فرهنگ جامعه را تهدید می‌کند.

کودکان در فضای مجازی و دنیای دیجیتال با حجم بالایی از اطلاعات نادرست، شبهه‌آمیز و بازی‌هایی که هیچ تناسبی با سن و جنس آن‌ها ندارد، رو به رو هستند که هرگز نمی‌توانند جای مطالعه درست را بگیرند. در واقع با توجه به پایین‌بودن سطح فرهنگ عمومی و عدم درک مناسب از امکانات فضای مجازی، این فضا تبدیل به مکانی برای انتشار مطالبی غالباً بی‌محتوا شده است که اثرات زیانبار و جبران‌ناپذیری بر اخلاق، رشد و تکامل، فرهنگ و هویت اجتماعی کودکان دارد، در حالی که علاقمندی به کتاب در کودکان باعث افزایش هوش، خلاقیت، علاقه به علم و یادگیری، آرامش و تمرکز می‌شود (۸). همچنین مطالعه به عنوان یک فرآیند فعال ذهنی، دایره واژگان کودک را افزایش داده و قوای استدلالی او را قوی می‌کند.

۴. رقابت یا همراهیِ فضای مجازی و کتابخوانی در عصر جهانی‌شدن اطلاعات: شاید با اولین نگاه دو مقوله سرگرمی‌های دیجیتال و کتاب را رقبایی سخت برای یکدیگر تصور کنیم و مانند بسیاری، شبکه‌های مجازی را دشمن مهم فرهنگ کتابخوانی بدانیم، اما در کنار آن برخی نیز معتقدند می‌توان این تهدید را به فرصتی برای گسترش کتابخوانی تبدیل کرد و از فرصت خانه‌نشینی کودکان و آموزش‌های مجازی برای ایجاد عادت درست مطالعه استفاده کرد. در عصری که امکانات محیط دیجیتال یکی از نیازهای اساسی بشر شده و حتی وسیله‌ای برای امرار معاش بسیاری از خانواده‌ها به شمار می‌رود، تلاش برای نادیده‌گرفتن آن تقریباً محال و دور از منطق است و به اعتقاد کارشناسان باید برای رسیدن به اهداف مختلف اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و... از آن درست، معقول و بهینه استفاده کرد؛ آنچه اهمیت دارد، ایجاد تناسب و تعادل بین کتابخوانی و سرگرمی‌های دیجیتال در کودکان است؛ باید گفت رشد فضای مجازی و سرگرمی‌های دیجیتال در کنار ظهور ویروس کرونا و ایجاد فاصله‌های فیزیکی میان انسان‌ها، سبب شد تا استفاده از تکنولوژی بیش از پیش امری اجتناب‌ناپذیر شود. به گفته کارشناسان، برای حفظ و گسترش فرهنگ کتابخوانی و مدیریت ارتباط کودکان با محیط دیجیتال، نقش خانواده‌ها بسیار پررنگ و پراهمیت است. در واقع بستر خانه و خانواده نخستین و مهم‌ترین کانون برای پرورش استعداد کتابخوانی کودکان به شمار می‌رود و والدین به عنوان الگوی رفتاری، تأثیر به سزایی در تربیت روانی، فکری و روند اجتماعی شدن فرزندان دارند. معمولاً والدین کتابخوان فرزندانی کتابخوان هم تربیت می‌کنند. وقتی کتاب از سوی خانواده در سبد نیازهای روزانه خانه باشد و پدر و مادر خود عادت به مطالعه داشته باشند و به جای گردش‌های بی‌هدف و وقت‌گیر در فضای مجازی، بخشی از فعالیت‌های روزانه خود را به مطالعه و انس با کتاب اختصاص دهند و از کتابخانه‌های عمومی استفاده کنند، کودک نیز خیلی زود با تأثیرپذیری و الگوبرداری، مطالعه را به عنوان عادتی ضروری در زندگی خود احساس می‌کند و به کار می‌گیرد. در واقع کودک در بخشی از دوران رشد، بیش از هر دوره‌ای از کسانی تقلید می‌کند که پیرامون او قرار دارند، لذا نهادینه‌کردن برخی

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

از جنبه‌های رفتار اجتماعی در این دوران نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست. والدین به عنوان الگو، حلقه مهمی در شکل‌گیری میزان علاقه یا دوری کودک به کتاب هستند تا جایی که جزئی‌ترین رفتارها مثل هم‌گامی آن‌ها با فرزند در مطالعه یا بررسی تصاویر یک کتاب می‌تواند تأثیر زیادی بر ذهنیت کودک درباره کتابخوانی داشته باشد.

اما تصور اینکه تنها خانواده‌ها در نهادینه‌کردن الگوهای رفتاری در کودکان مؤثرند، تصوری واهی است، زیرا کودکان امروزه در دنیایی چشم باز می‌کنند که انواع وسایل دیداری و شنیداری دیجیتال، وسایل ارتباط جمعی و حجم انبوهی از اطلاعات در نزدیکی آن‌هاست که تأثیر مهمی بر آموزش و تأثیرگذاری رفتاری و نهادینه‌شدن فرهنگ در آن‌ها دارد. در واقع در کنار والدین و خانواده‌ها مراکز فرهنگی، سیستم‌های رسمی آموزشی، پرورشی، فرهنگی و کتابخانه‌ها نقش به سزایی در فرهنگ‌سازی، اندیشه‌ورزی و خردپروری در کودکان دارند. این مراکز مهم، که پیشگام هویت‌بخشی به فرهنگ خانواده‌ها و جامعه هستند، می‌توانند با ایجاد علاقمندی و تشویق و ترغیب کودکان به عادت مطالعه به این روند کمک کنند. همچنین با بالابردن سواد رسانه‌ای والدین، تا حد بسیاری به همراهی خانواده‌ها و کودکان در این فضا یاری رسانده و با تبدیل کتابخوانی به یک فرهنگِ گسترده و مستمر در جامعه، به پرورش نسلی کمک کنند که از نخستین سال‌های زندگی با کتاب و کتابخوانی آشناست.

در این میان نقش سازمان‌های آموزشی و فرهنگی بسیار حائز اهمیت است. پرکردن اوقات فراغت کودکان با محوریت مطالعه در بستر اینترنت، تولید محتواهای مناسب و مفید، پیاده‌سازی برنامه‌های جذاب علمی و پژوهشیِ مجازی، معرفی آثار و ارائه کتاب به مخاطبان، برگزاری جشنواره‌ها و برنامه‌های فرهنگی و آموزشی، برگزاری مسابقات کتابخوانی و قصه‌خوانی در بستر سرگرمی‌های دیجیتال تنها راه‌هایی برای برقراری این موازنه هستند تا هم میزان علاقمندی کودکان به کتاب بیشتر شود و هم همخوانی کتاب با روحیه و درک کودک از جهان اطراف حفظ شود. با اینکه فعالیت‌های کتابخانه‌های عمومی و مراکز فرهنگی به دلیل شیوع کرونا تعطیل و یا محدود شد، اما این نهادهای مهم فرهنگی نباید دچار انفعال شوند. فعالیت مجازی کتابخانه‌ها می‌تواند فضایی برای ارتباط کودکانِ کتابخوان با هم باشد تا با هم درباره کتاب‌ها صحبت کنند، کتاب رد و بدل کنند و انگیزه و اشتیاقشان به کتابخوانی را حفظ کنند.

با توجه به علاقه کودکان به سرگرمی‌های دیجیتال و اجبار ناشی از کرونا، می‌توان از ظرفیت گوشی‌های همراه و تبلت‌هایی که همیشه در دسترس کودکان است، برای ترویج و توسعه فرهنگ کتابخوانی استفاده کرد و به جای اینکه این امکانات صرفاً مختص بازی و سرگرمی‌های اینترنتی باشد، آن‌ها را تبدیل به محلی برای عرضه علم و دانش و کتابخوانی کرد. همچنین با توجه به گسترش سریع دنیای دیجیتال، استفاده از امکانات متنوع سخت‌افزاری، نرم‌افزاری، اپلیکیشن‌ها، کتاب‌های صوتی و... راه‌هایی برای استفاده درست از ابزار دیجیتال برای گسترش فرهنگ کتابخوانی و تعامل این دو حوزه هستند. اگر موفق شویم با استفاده از همه امکانات، چه در حیطه کتاب و کتابخوانی و چه در حیطه دیجیتال و با برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و خلاقانه سطح اطلاعات عمومی مناسب جامعه را افزایش دهیم و سطح فرهنگ را توسعه ببخشیم، می‌توانیم امیدوار باشیم کودکان نیز در این زمینه کمترین آسیب را ببینند.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

۵. کتاب‌های دیجیتال یا کتاب‌های چاپی در عصر انقلاب صنعتی چهارم: کتاب‌های چاپی برای مدت زمانی بسیار طولانی به عنوان وسیله اصلی برای تبادل اطلاعات در بین جوامع کاربرد داشته و هنوز نیز به عنوان پرکاربردترین ابزارهای اطلاع‌رسانی محسوب می‌شوند. فناوری اطلاعات بر حوزه کتاب‌های چاپی نیز تأثیر گذاشته و ظهور رسانه‌های ذخیره اطلاعات از قبیل لوح‌های فشرده باعث ظهور کتاب‌های الکترونیکی در این حوزه شده است (۹).

مقیدکردن کودکان و نوجوانان تنها به شکل سنتی کتاب در عصر حاضر که عرصه تاخت و تاز انواع رسانه‌های دیداری ـ شنیداری و حضور پررنگ اینترنت و وب در میان این دسته از رسانه‌هاست، منطقی به نظر نمی‌رسد، زیرا این رسانه‌ها در کسب آگاهی، آموزش بهتر و ایجاد سرگرمی برای کودکان و نوجوانان نقش به سزایی دارد (۱۰).

استفاده از تکنولوژی در تولید نسخه‌های الکترونیک در کنار نسخه‌های چاپی کتاب، مزایا و معایبی دارد. به طور مثال پیشگیری از هدر رفتن کاغذ، صرفه‌جویی در هزینه‌ها، سهولت دسترسی، کاهش قیمت کتاب‌ها، دسترسی به ویدیو و صوت برای استفاده‌کنندگان، افزایش اندازه تصاویر و فونت‌ها، جستجوی تایپی کلمات کلیدی و... از نکات مثبت تولید نسخه‌های الکترونیک کتاب‌هاست، اما در کنار این‌ها، وابستگی زیاد به اپلیکیشن‌ها و ابزارهای دیجیتال مضر بوده و روی سلامتی افراد به خصوص کودکان تأثیری سوء دارد. عوارضی مانند خستگی و آسیب چشمی، خستگی ذهنی و اختلالات خواب از جمله آن‌هاست و البته عوارض نگاه‌کردن طولانی‌مدت به صفحات نمایش در کودکان شدت و اهمیت بیشتری هم دارد (۱۱).

به طور کلی در هر حوزه ایجاد تعادل مهم‌ترین شرط موفقیت است. بنابراین نه ترک تکنولوژی امکان دارد و نه وابستگی به آن امری عقلانی است. در واقع استفاده از تکنولوژی در خواندن کتاب می‌تواند تجربه‌ای متفاوت در کتابخوانی برای کودکان ایجاد کند که اگر از ابزارهای تکنولوژیک استاندارد در آن استفاده کرد، می‌توان آثار مخرب آن را تا حدود زیادی کاهش داد. ارائه نسخه‌های دیجیتال و قابل دانلود کتاب‌های کودکان که قابل استفاده روی تبلت یا گوشی همراه باشند با موضوعات مختلفی مثل داستان و رمان، کتاب‌های علمی، کمک‌آموزشی و... فرصتی متفاوت و متنوع برای کودکان ایجاد می‌کند تا به سهولت به انواع مختلف کتاب‌ها دسترسی پیدا کنند، اگرچه اقبال از کتاب‌های کاغذی و نسخه‌های چاپی بیشتر است، اما با توجه به ایجاد تنوع برای کودکان می‌تواند، به صورت کنترل‌شده، به عنوان راهی برای بسط و گسترش فرهنگ کتابخوانی در جامعه امروز مورد استفاده قرار گیرد (۱۳-۱۲).

۶. حق کودکان بر دسترسی به کتاب و منابع آموزشی در عصر دیجیتال: دسترسی کودکان نسل جدید به کتاب و منابع آموزشی از حقوق بنیادین و اساسی آن‌ها محسوب می‌شود. با این حال، در بسیاری از نقاط جهان، کودکان به ویژه در جوامع فقیر یا مناطق محروم، از این حق محروم هستند. کتاب و منابع آموزشی ابزارهای کلیدی جهت یادگیری و توسعه فکری کودکان هستند. این منابع به آن‌ها کمک می‌کنند تا دنیای اطراف خود را بشناسند، مهارت‌های تحلیلی و انتقادی خود را پرورش دهند و خلاقیت و تصور خود را گسترش دهند (۱۴). این حق بسیار اساسی در کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد (مصوب ۱۹۸۹ م.) این‌گونه بیان شده است: در ماده ۲۸ به حق کودکان جهت تحصیل و دسترسی به اطلاعات اشاره دارد و تأکید می‌کند که

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

دولت‌ها می‌بایست اقداماتی را برای دسترسی به آموزش با کیفیت انجام دهند. همچنین در اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۹۴۸ م.) و در ماده ۲۶ این اعلامیه به حق هر فرد برای آموزش و یادگیری اشاره دارد که شامل حق کودکان نیز می‌شود. در همین راستا در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و در ماده ۳۰ قانون اساسی به حق آموزش و پرورش جهت کلیه افراد اشاره دارد و تأکید می‌کند که دولت موظف است امکانات لازم برای آموزش و پرورش را فراهم نماید. در نمونه‌ای دیگر قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان در ایران به حقوق کودکان در زمینه‌های مختلف، از جمله حق دسترسی به اطلاعات و کتاب اشاره دارد (۱۵) و سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی آموزش و پرورش به تقویت زیرساخت‌های آموزشی و فراهم‌سازی دسترسی برابر به منابع آموزشی برای کلیه کودکان تأکید دارند. تأثیرات مثبت دسترسی به کتاب برای کودکان چیست:

۶-۱. رشد شناختی در کودکان: مطالعات نشان داده‌اند که خواندن کتاب موجب بهبود مهارت‌های زبانی و شناختی کودکان می‌شود.

۶-۲. توسعه اجتماعی کودکان: کتاب‌ها به کودکان کمک می‌کنند تا با فرهنگ‌ها و دیدگاه‌های مختلف آشنا شوند و مهارت‌های اجتماعی خود را تقویت کنند.

۶-۳. ایجاد انگیزه و خلاقیت در کودکان: دسترسی به کتاب‌های مختلف می‌تواند موجب افزایش خلاقیت و انگیزه در یادگیری کودکان شود. در این میان چالش‌ها و موانع در حق بر دسترسی کودکان در عصر انفجار تکنولوژی به کتاب وجود دارد، من‌جمله: ۱ـ فقر و کمبود منابع: در بسیاری از مناطق، کودکان به دلیل فقر و نبود منابع آموزشی مناسب از دسترسی به کتاب محروم‌اند؛ ۲ـ عدم توجه به نیازهای خاص: بسیاری از کودکان به ویژه آن‌هایی که دارای ناتوانی‌های جسمی یا ذهنی هستند، به منابع آموزشی متناسب با نیازهای خود دسترسی ندارند؛ ۳ـ فرهنگ‌ها و نگرش‌های اجتماعی: در برخی جوامع، عدم توجه به اهمیت خواندن و کتاب می‌تواند مانع از دسترسی کودکان به منابع آموزشی شود (۱۶). برای رفع این چالش‌ها، لازم است تا دولت‌ها و نهادهای غیر دولتی به ارتقای دسترسی کودکان به کتاب و منابع آموزشی توجه بیشتری داشته باشند. در این خصوص می‌توان ۳ راهکار کاربردی را بیان داشت: ۱ـ تقویت زیرساخت‌های آموزشی: دولت‌ها می‌بایست به بهبود زیرساخت‌های آموزشی و کتابخانه‌ها توجه نموده و امکانات لازم را برای دسترسی به کتاب فراهم کنند؛ ۲ـ برگزاری برنامه‌های ترویجی: برگزاری کارگاه‌ها و برنامه‌های آموزشی برای والدین و نهاد خانواده و مربیان در خصوص اهمیت خواندن و دسترسی به کتاب می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد؛ ۳ـ توسعه منابع آموزشی دیجیتال: با توجه به گسترش فناوری، ایجاد پلتفرم‌های دیجیتال جهت دسترسی به کتاب، منابع آموزشی و ملزومات فرهنگی می‌تواند راهکار مناسبی باشد (۱۷). دسترسی کودکان به کتاب یک حق اساسی و بنیادی است که تأثیرات عمیق و ژرفی بر رشد و توسعه این قشر آسیب‌پذیر جامعه دارد. با این حال، چالش‌ها و موانع زیادی در این راستا وجود دارد که نیازمند توجه و اقدام جدی از سوی دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی و جامعه مدنی و متولیان أمور فرهنگی است. با اتخاذ راهکارهای مناسب و تقویت زیرساخت‌ها، می‌توان به تحقق این حق بنیادی و حقوق بشری نزدیک‌تر شد. برای رفع این چالش‌ها، لازم است تا دولت‌ها و نهادهای غیر دولتی به ارتقای دسترسی کودکان به کتاب و منابع آموزشی توجه بیشتری داشته باشند. ایجاد کتابخانه‌های عمومی، ترویج فرهنگ مطالعه و استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند راهکارهای موثری باشد (۱۸). کودک به عنوان یک انسان، دارای حقوق

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

اساسی و مشترک با سایر انسان‌ها است. حقوقی که از آن‌ها به عنوان حقوق بشر یاد می‌شود، حقوقی همچون حق بر آموزش، حق بر شنیده‌شدن، حق بر داشتن غذا، حق بر زیستن، حق بر آشامیدن آب سالم، حق بر بازی و تفریح، حق آزادی بیان، حق برخورداری از صلح و حق بر دسترسی به کتاب و... کودکی رؤیا نیست و حق با کودکان است، یادمان باشد که آینده را انسان‌هایی می‌سازند که «امروز» کودک‌اند، کودکان ما «امروز» نیاز دارند که خوب زندگی کنند و به حقوق‌شان احترام گذاشته شود. صیانت از مصالح عالیه کودکان، مهم‌ترین مبنای حقوق کودک و ابدیت‌بخشیدن به حقِ دارابودن از حق برای کودکان از مهم‌ترین اهداف خاص نظام حقوق بین‌الملل کودکان است. کتابخانه‌های عمومی، نقشی مهم در رشد فرهنگی کودکان دارد و می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت آنان در حیات فرهنگی جامعه شود و از این رهگذر، به تحقق بیشتر استانداردهای جهانی حقوق بشر، بیانجامد (۱۹).

۷. تعهدات دولت‌ها در تضمین و حمایت از دسترسی کودکان به کتابخانه‌های عمومی: دسترسی به کتابخانه‌های عمومی وسیله‌ای است تا از این طریق، افراد جامعه ضمن مشارکت و حضور در محیطی اجتماعی و کنشگری متقابل، بتوانند به کتاب دسترسی داشته باشند و از بعد آموزشی، تربیتی و فرهنگی، گامی در مسیر خودشکوفایی بردارند. کتابخانه عمومی، نقشی مهم در رشد فرهنگی کودکان دارد و می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت آنان در حیات فرهنگی جامعه شود و از این رهگذر، به تحقق بیشتر استانداردهای جهانی حقوق بشر، بیانجامد. کتابخانه‌های عمومی به عنوان مرجع فرهنگی با قراردادن افکار، عقاید و حاصل اندیشه‌های خلاق در کنار یکدیگر وسیله‌ای برای ایجاد علاقه به مطالعه و پژوهش برای افراد جامعه پدید می‌آورد که می‌تواند کارکردهای مختلفی از جمله آموزشی، اطلاع رسانی، فرهنگی و اقتصادی داشته باشد و در این میان نقش و کارکرد اجتماعی آن پررنگ‌تر است (۲۰).

کتابخانه‌ها به جهت در دسترس‌داشتن منابع اطلاعاتی و فضای کتابخانه‌ای، بهترین امکان را برای ایجاد حس مشارکت و رعایت حریم و حقوق دیگران فراهم می‌آورند و از طریق مطالعه و شرکت در فعالیت‌های جمعی که در فضای رایگان کتابخانه‌های عمومی ساماندهی می‌شود، زمینه‌های ایجاد همدلی و اعتماد میان خود و افراد جامعه، به وجود می‌آید. بنابراین از آنجایی که طبق استانداردهای حقوق بشر، رشد و خودشکوفایی در ارتباط وثیق با کرامت انسانی بوده و این مهم نیز هسته سخت و مبنای اساسی برای حق‌های بشری و شهروندی است (۲۱). بنابراین هر وسیله‌ای که بتواند طی طریق افراد جامعه را در این مسیر سهولت بخشد، می‌بایست مرکز توجه دولت‌ها باشد، زیرا دولت‌ها، به عنوان متعهد در مقوله حقوق بشر، باید ابزار و لوازم ارتقا، حمایت و ترویج حق‌های شهروندی را فراهم آورند. با عنایت به تعهد دولت‌ها به ایفای حقوق شناسایی‌شده برای کودکان در چهارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر، دسترسی به کتابخانه به مثابه ابزار مهمی در رشد تربیتی و مشارکت در حیات فرهنگ، می‌تواند حق کودک تلقی شود (۲۲). در این میان، اقتضائات خاص دوران کودکی به لحاظ روان شناختی، تربیتی و حقوقی، ایجاب می‌نماید تا کتابخانه و دسترسی به آن برای کودکان توأم با الزامات و شیوه‌های خاصی باشد. در عرصه عمومی و از منظر تعهدات و تکالیف دولت، مستند به اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک و اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی در حوزه‌ی فرهنگی، دولت مکلف به ساماندهی کمی و کیفی کتابخانه‌های عمومی و ایجاد دسترسی عادلانه برای

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

کودکان است. از منظر نظام حقوق بین‌الملل بشر، گاه تعهدات دولت‌ها را موکول به امکانات و توان آنان نموده و از جنس تعهد به وسیله می‌پندارند. حال آنکه در چهارچوب‌های فوق، بنابر نظر نگارندگان، تعهد دولت در ایجاد این امکانات و دسترسی عادلانه برای کلیه کودکان در اقصی نقاط کشور، (تعهد به نتیجه) است و توسل به ادله‌ای همانند محدودیت منابع و امکانات برای توجیه وضع نامطلوب کنونی، قابل پذیرش نیست (۲۳).

ایجاد کتابخانه‌های عمومی مخصوص کودکان و توزیع عادلانه دسترسی به آن، تکلیف و تعهد دولت‌ها نسبت به کودکان است و با رعایت اقتضائات مهمی نظیر فراهم‌کردن فضای لذت‌بردن از مطالعه، سرگرمی‌های کودکانه، محیط فیزیکی مساعد برای کودکان و محدودیت دسترسی به محتوا بر اساس قوانین و مقررات و اقتضائات موجود و وجود راهنمایان و مربی‌های تخصصی در محیط کتابخانه‌ها همراه خواهد بود (24). نظام حقوقی، بیش از این نیاز به ایضاح این مسأله به صورت حق ندارد و دسترسی کودکان به کتابخانه حق آنان تلقی می‌شود.

روش

در این مقاله روش پژوهش، توصیفی ـ تحلیلی است. مقاله از منظر هدف، بنیادین و نظری است که در آن به شیوه اسنادی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، داده‌ها جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها

دسترسی کودکان به کتابخانه‌های عمومی وسیله‌ای است تا از این طریق، ضمن مشارکت و حضور در محیطی اجتماعی و کنشگری متقابل، بتوانند به کتاب دسترسی داشته باشند و از بعد آموزشی، تربیتی و فرهنگی، گامی در مسیر خودشکوفایی بردارند. خواندن منابع غیر درسی، کودکان و نوجوانان را به سمت شناخت و آگاهی درست هدایت کنند. از سوی دیگر استفاده از ظرفیت‌های فناوری دیجیتال نیز در سطح اجتماع و نهادهای آموزشی و فرهنگی در ترویج فرهنگ کتابخوانی در جامعه گام دیگری در ایجاد تعامل بین کتاب و سرگرمی‌های دیجیتال است، لذا با عنایت به تعهد دولت‌ها به ایفای حقوق شناسایی‌شده برای کودکان در چهارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر، دسترسی به کتابخانه به مثابه ابزار مهمی در رشد تربیتی و مشارکت در حیات فرهنگ، می‌تواند حق کودک تلقی شود.

بحث و نتیجه‌گیری

دسترسی کودکان نسل جدید به کتاب و منابع آموزشی از حقوق بنیادین و اساسی آن‌ها محسوب می‌شود. با این حال، در بسیاری از نقاط جهان، کودکان به ویژه در جوامع فقیر یا مناطق محروم، از این حق محروم هستند. کتاب و منابع آموزشی ابزارهای کلیدی جهت یادگیری و توسعه فکری کودکان هستند. مطالعه و کتابخوانی یکی از عوامل مهم در ارتقای سطح فرهنگی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و از آنجایی که کسب علم و دانش یکی از اصول موفقیت است که بدون مطالعه میسر نمی‌شود، باید عادت به مطالعه و انس با کتاب را از دوران کودکی در کودکان نهادینه کرد، اما در عصر کنونی با گسترش روزافزون تکنولوژی و پایین‌آمدن سن استفاده از فناوری و ابزار دیجیتال، عادت به مطالعه در کودکان جای خود را به وابستگی غلط به سرگرمی‌های دیجیتال داده است. ظهور ویروس کرونا نیز در تشدید و سرعت‌بخشیدن به این موضوع بسیار مؤثر بود.

با توجه به اینکه نمی‌توان فناوری و تکنولوژی را نادیده گرفت و از زندگی حذف کرد، باید با به کارگیری

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

روش‌های خلاقانه و تازه در بستر خانواده و جامعه، آن را کنترل کرد و با نظارت و مدیریت ارتباط کودکان با ابزار دیجیتال و ایجاد جایگزین‌های جذاب و مناسب، این وابستگی را به حداقل رساند و جایگاه فرهنگ کتاب و کتابخوانی را در زندگی کودکان بالا برد.

از آنجا که عادت به مطالعه امری اکتسابی است و پایه اولیه آن مانند دیگر الگوهای رفتاری در روند اجتماعی‌شدن فرد در خانواده شکل می‌گیرد، عادت والدین به مطالعه سبب تشویق اعضای خانه در پذیرش این مسأله می‌شود و فرزندان به تدریج با کتاب انس می‌گیرند، به سوی آن جذب می‌شوند و فرهنگ مطالعه در زندگی‌شان، جزء امور ضروری تلقی می‌شود، پس فرهنگ‌سازی در خانواده نخستین‌گام در ترویج کتابخوانی است. در کنار آن، شناخت ویژگی‌ها، توانایی‌ها، نیازها و علایق کودکان و نوجوانان این مسئولیت را متوجه نهادهای فرهنگی جامعه، سیستم آموزشی و فعالان فرهنگی نیز می‌کند تا با ایجاد عادت پسندیده مطالعه، به ویژه خواندن منابع غیر درسی، کودکان و نوجوانان را به سمت شناخت و آگاهی درست هدایت کنند.

استفاده از ظرفیت‌های فناوری دیجیتال در سطح اجتماع و نهادهای آموزشی و فرهنگی در ترویج فرهنگ کتابخوانی در جامعه گام دیگری در ایجاد تعامل بین کتاب و سرگرمی‌های دیجیتال است. استفاده از ابزار دیجیتال برای علاقمندکردن کودکان و معرفی کتاب به آن‌ها، بالابردن جذابیت کتابخانه‌های عمومی، تولید نسخه‌های الکترونیک کتاب و کتاب‌های صوتی مناسب و استاندارد می‌تواند سبب شود تا کودکان از ابزار دیجیتالی که در اختیار دارند، بهینه‌تر استفاده کنند و زمانی که در فضای مجازی سپری می‌کنند را به مطالعه و کسب دانش بپردازند، به ویژه در شرایط کنونی که کلاس‌های درس به تبلت‌ها و گوشی‌ها منتقل شده است، می‌توان از همین فرصت برای ارائه محتواهای مناسب و مفید به کودکان استفاده کرد تا هم با فرهنگ‌سازی انگیزه کودکان به مطالعه را بالا برد و هم کتاب‌های مختلف را در همین بستر به آنان ارائه کرد. در کنار همه این موارد باید خاطرنشان کرد که تکنولوژی بیشتر از اینکه ذاتاً فناورانه باشد، ماهیتی اخلاقی، فرهنگی و انسانی دارد که به خودی خود مخرب نیست و نحوه استفاده از آن است که بسیار مهم است و عدم توجه به اخلاق در مواجه با تکنولوژی در عصر حاضر سبب خلق پلتفرم‌ها و خدماتی از فناوری‌های هوش مصنوعی شده است که خارج از اراده و کنترل بشر است و در آینده‌ای نه چندان دور و با ادامه این روند شاهد شکل‌گیری نظم نوینی در اجتماع بشری خواهیم بود که در روش مواجهه با جامعه و فرهنگ اثرگذار خواهد بود. دسترسی به کتابخانه‌های عمومی وسیله‌ای است تا از این طریق، افراد جامعه ضمن مشارکت و حضور در محیطی اجتماعی و کنشگری متقابل، بتوانند به کتاب دسترسی داشته باشند و از بعد آموزشی، تربیتی و فرهنگی، گامی در مسیر خودشکوفایی بردارند. کتابخانه عمومی، نقشی مهم در رشد فرهنگی کودکان دارد و می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت آنان در حیات فرهنگی جامعه شود و از این رهگذر، به تحقق بیشتر استانداردهای جهانی حقوق بشر، بیانجامد.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نماید که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

References

1. Convention on the Rights of the Child. 1989.

2. Hedayati V. General duties of the governments in the general commentary No.25 of the Committee on the Rights of the Child regarding the rights of children in the digital environment (1400). Tehran: Specialized Legal and Political Forum of the Iranian Studies Association of the United Nations; 2021. [Persian]

3. Safarinia M. The Right of Children to Access Cyberspace from the Perspective of Domestic and International law (in light of General Comment No.25 (2021) Committee on the Rights of the Child). Modern Technologies Law. 2022; 3(5): 183-196. [Persian]

4. UNICEF. The State of the World's Children. Promoting, protecting and caring for children's mental health. 2021.

5. Safavi Z, Mahboub S. Performance Indicators of Public Libraries in Tehran. Library and Information Science. 2012; 16(2): 225-241. [Persian]

6. Kaufman S. Special consideration for for-profit services in public libraries. Translated by Ashrafi Rizi H. In: Information delivery in the 21st century: Summary of the discussions of the fourth international conference on for-profit information in libraries (4th: 2016, California). Tehran: Librarian; 2012. [Persian]

7. Kurzweil R. Age of Knowledge. Translated by Azad A. Payam Library Quarterly. 2018; 10(2&3): 75-77.

8. Nowrozi Y, Kamali K. The role of libraries in knowledge society. Journal of Iranian Information Processing and Management. 2007; 23(1): 107-124. [Persian]

9. Narmenji M. Examining the position of public libraries in empowering housewives with an emphasis on the capacities of cyberspace. Research on Information Science and Public Libraries. 2023; 29(1): 62-85. [Persian]

10. Narmenji SM. Identifying Opportunities and Threats of Using Social Networking Sites to Create Interaction in Public Libraries. Research on Information Science and Public Libraries. 2021; 27(2): 227-259. [Persian]

11. Yaqubzadeh M. The position of public libraries in the informational (socio-economic) empowerment of women. Master's Thesis. Mashhad: Ferdowsi University; 2021. [Persian]

12. Alidoosti S, Sheikh Shojaei F. Information Technology and Libraries. 1st ed. Tehran: Research Institute - Information and Scientific Documents; 2009. [Persian]

13. Kaki M, Jamali HR, Maktabifard L. Evaluation of Additional Services of Public Libraries of Tehran and Their Role in Promoting Reading among the Youth. Journal of Information Systems and Services. 2013; 2(4): 21-32. [Persian]

14. Latfi M, Mohammadlou A, Mohammadi R. Importance of reading for children and teenagers. Zanjan: Regional Conference on the Culture of Reading and Reading, Pathology and Solutions; 2016. [Persian]

15. Biancarosa G, Griffiths GG. Technology tools to support reading in the digital age. Future of Children. 2012; 22(2): 139-160.

16. UNICEF. Children in a digital world, The State of the World's Children. 2017.

17. Lal Jawahar L. The role of public libraries in socio-cultural development in rural areas in India. Library Progress. 2018; 38(2): 299-313.

18. Asian Bank Development. Moving Toward Knowledge-Based Economies: Asian Experiences. 2007. Available at: http://www2.adb.org/documents/reports/technical-notes/knowledge-based-economies/knowledge-based-economies.pdf.

19. Hayes H. The role of libraries in the knowledge economy. Serials the Journal for the Serials. 2004; 17(3): 231-238.

20. Martinez A. Knowledge citizens: A competence profile. Edited by Carrillo FJ. In: Knowledge cities: Approaches, experiments and perspectives. New York: Elsevier Butterworth Heinemann; 2006.

21. Ogunsola LA. Developing Countries and the Need for Knowledge-Based Economy: The Problems and Challenges Ahead. Ozean Journal of Social Sciences. 2008; 1(1): 1-11.

22. Sturges P. The public library in a knowledge-based economy. Stellenbosch: Stellenbosch University; 2010.

23. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966.

24. UNICEF. The State of the World's Children. Children in a Digital World. 2017.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-16]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.